

ХОМ'ЯК ЗВИЧАЙНИЙ — *CRICETUS CRICETUS*

Номенклатура

Повна наукова назва виду: *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758). Інші наукові назви (синоніми): не поширені. Інші українські назви: немає.

Ряд Гризуни — Muriformes Zag. (syn. Rodentia Bowdich, 1821)

Родина Хом'якові — Cricetidae Fisher, 1817

Триба Хом'якові — Cricetini s. str.

Рід Хом'яки — *Cricetus* Leske, 1779.

Таксономічна характеристика

Єдиний вид роду (Павлинов та ін. 1995), один з двох видів родини у фауні України (Ємельянов та ін. 1987; Загороднюк 1992). Один з найбільш морфологічно відокремлених видів родини. У генетичному відношенні не диференційований на яскраво відокремлені географічні популяції, однак у межах центральної частини України існують унікальні популяції, в яких частка меланістів (чорно забарвлених особин) сягає 30–80 % (Гершензон 1946; Самош 1975). Кримська популяція хом'яка описана як окремий підвид *Cricetus cricetus tauricus* Ognev, 1924 (див.: Загороднюк 1992).

Біологічна характеристика

Хом'як — відносно крупний гризун. Веде поодинокий або напівколоніальний спосіб життя. Поселення розміщені почасти у вторинних неприродних біотопах, найчастіше в агроценозах, на присадибних ділянках та у паркових зонах міст лісостепової та степової зон. Зимосплячий, сезон активності триває від кінця березня до вересня або початку жовтня (Сокур 1960). Добрий землерий, що споруджує довгі глибокі нори з 1–2 хідниками, звичайно нерозгалужені. Харчова спеціалізація пов'язана з зеленими частинами трав'янистих рослин та їх насінням, в агроценозах основу живлення становлять культурні рослини. Плодяться після першої або другої зимівлі, найчастіше — з другого року життя; у приплоді буває до 8 малят (Татаринов 1956; Самош 1972).

Оцінка стану та чисельності популяцій

В межах України чисельність ніколи не визначалась як висока чи надвисока, і спалахи чисельності для цього виду не відомі (Татаринов 1956; Сокур 1960). Чисельність може суттєво змінюватись за роками, що визначається умовами нагулу та характером зими. Літня чисельність виду в агроценозах в середньому становить 1–2 особини на гектар угідь і рідко перевищує 3–4 ос./га. Оптимум ареалу знаходиться на півдні України; у Причорномор'ї та степовому Криму чисельність виду, ймовірно, є відносно вищою. У деяких південних районах (зокрема, в околицях Сімферополя) вид перейшов до напівсинантропного способу життя і зараз став характерним мешканцем приміських паркових зон (С. Золотухіна, особ. повідомл.).

Географічне поширення

В Україні представлена одна з найбільших ділянок видового ареалу, і тут проходить як північна, так і південна межа поширення виду, який загалом приурочений до лісостепової зони. Загалом ареал виду в Україні збігається за контурами з ареалами родів *Spermophilus* та *Spalax*, однак, на відміну від ховрахів та сліпаків, вид є таксономічно однорідним. У Подонні та на Правобережжі Дунаю хом'яка звичайного заміщує хом'як середній. Ареал в межах України займає всю степову та лісостепову зони, місцями проникає у Прикарпаття (Шнаревич 1959) та на Полісся (Сокур 1960: див. рис. 12). Дані щодо поширення виду в Україні вкрай застаріли, і за останній час з'явилося лише дві спеціальні публікації, що стосуються степової зони східної України (Марочкіна 1987) та території Криму (Говпинець та Алексеєв 1992). У середньому Придніпров'ї в межах лісостепових районів Київщини, Черкащини і Полтавщини поширена чорна (меланістична) форма (Самош 1978). Останніми роками спостерігається розширення ареалу на північ: зокрема, на Черкащині вид поширився до Десни і Сейму (Л. Рековець, особ. повідомл.).

Категорія охорони в Україні

Вид внесено до списку вразливих видів згідно з Бернською конвенцією (додаток 2). До «Червоної книги України» цей вид жодного разу не включено. Дотепер вважається, що хом'як «є серйозним шкідником... який завдає значної шкоди посівам... і при незначній чисельності», що певною мірою компенсується загогівлею його хутра (Сокур 1960). Зараз вид не втратив статусу «шкідника», і його знищують у більшості районів. Ймовірності катастрофічного скорочення чисельності чи ареалу виду в масштабах, достатніх для надання охоронного статусу в межах України, немає.

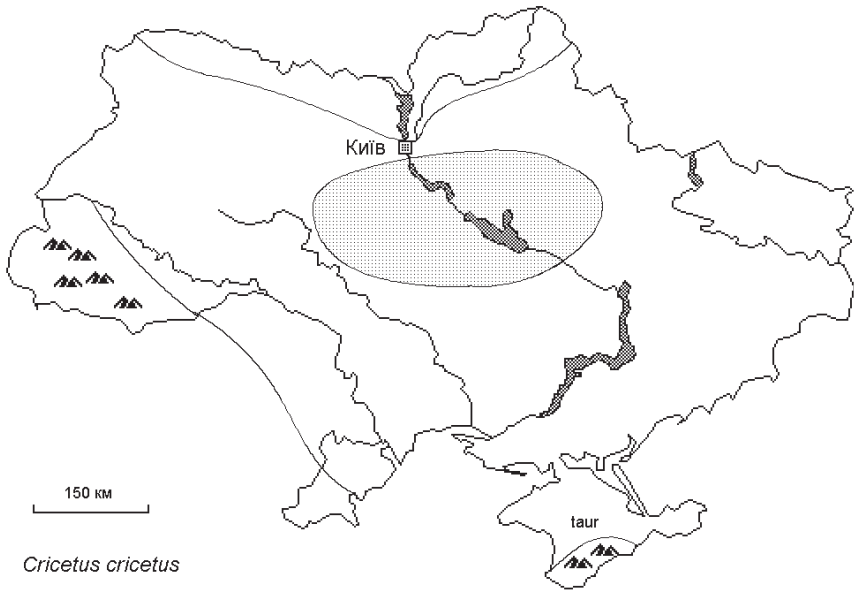

Рис. 12. Географічне поширення хом'яка звичайного, *Cricetus cricetus*, в Україні. Темним кольором позначено зону концентрації меланістичних (чорних) хом'яків (Придніпровський лісостеп).

Тенденції зміни стану популяцій та фактори вразливості

Доступні для аналізу дані свідчать про сучасний стабільний стан популяцій хом'яка в Україні, що пов'язано з його пристосуванням до життя в агроценозах та інших квазіприродних типах потенційних місць оселення. Ареал та чисельність виду в Україні не зазнали суттєвих змін, і стан популяцій можна вважати стабільним. Значною мірою це визначається тим, що хом'як добре пристосувався до життя на перелогах та орних землях, а особливо, на посівах багаторічних культур, на присадибних ділянках та в паркових зонах міст. У кожному випадку найбільш значними факторами, що обмежують поширення та чисельність виду в межах України, є різні форми інтенсивної експлуатації перелогів та порушення просторової цілісності природних популяцій. Згубна дія процесів фрагментації (інсуляризації) ареалів очевидна на прикладі усіх мезомамалій фауни України, насамперед, білячих та інших хутрових звірів (Сокур 1960; Турянин 1974).

Утримання і розведення у неволі

Особливості утримання хом'яка в неволі викладено у статтях В. Самоша (1969, 1972, 1976), який вивчав відмінності чорної та рудої форм виду, утримуючи хом'яків у просторих вольєрах на експериментальній базі Теремки (Інституті зоології НАНУ). Тепер дослідницьких груп, які вивчають цей вид в природі або в умовах експерименту, в Україні немає. Авторський досвід свідчить про нескладне тимчасове утримання окремих особин впродовж 1–3 місяців в 30–50-літрових тераріумах, що обладнані сховищем для тварини та годівницею з зерном і соковитими коренеплодами.

Заходи охорони і рекомендації щодо збереження

Вид не має промислового чи естетичного значення і не зазнає прямого винищення в природних біотопах, тому спеціальних (видоспецифічних) заходів охорони не потребує. Колеги з Німеччини, де вид є надзвичайно рідкісним, звертали нашу увагу на посиленій експорт шкурок хом'яка в Європу зі Східної Європи (України?), однак факти промислового добування цього виду в Україні нам не відомі.

Прогалини у знаннях про вид в Україні

Відомі дані щодо поширення та біології виду в Україні є застарілими, однак навряд чи нові факти відрізнятимуться від раніше отриманих. Актуальним є картування місць оселення виду з подальшим аналізом динаміки чисельності і ареалу, а також вивчення змін спектру біотопів, що заселяє вид.

Цитована література

- Гершензон С. М. Роль естественного отбора в распространении и динамике меланизма у хомяков (*Cricetus cricetus* L.) // Журн. общ. биол. — 1946. — Том 7, № 2. — С. 97–130.
- Емельянов И. Г., Загороднюк И. В., Золотухина С. И. Эколого-систематический обзор рецентных хомяковых (Cricetidae, Rodentia) фауны Украины // Хомяковые фауны Украины. — Киев, 1987. — С. 3–18. — (Ин-т зоол. АН УССР / Препр. № 6.87).
- Загороднюк И. В. Обзор рецентных таксонов Mugoidea (Mammalia), установленных для территории Украины (1777–1990) // Вестн. зоологии. — 1992. — № 2. — С. 39–48.
- Марочкина В. В. Видовой состав и численность хомяковых в степных заповедниках юго-востока Украины // Хомяковые фауны Украины (Часть 3). — Киев: Ин-т зоол. АН УССР, 1987. — С. 3–6. — (Препринт № 8.87).
- Самош В. М. Реакция двух цветных форм (черной и рыжей) хомяка обыкновенного (*Cricetus cricetus* L.) на градиент температуры // Вестн. зоологии. — 1969. — № 5. — С. 22–25.
- Самош В. М. Рост и развитие хомяка обыкновенного (*Cricetus cricetus* L.) // Вестн. зоологии. — 1972. — № 4. — С. 86–89.
- Самош В. М. Новые данные о генетической структуре диморфных популяций хомяка обыкновенного (*Cricetus cricetus* L.) // Генетика. — 1975. — Том 11, № 11. — С. 22–26.

- Самош В. М.* Некоторые особенности зимней спячки хомяка обыкновенного (*Cricetus cricetus* L.) в условиях эксперимента // *Вестн. зоологии.* — 1976. — № 1. — С. 74–75.
- Самош В. М.* Распространение меланистической формы хомяка обыкновенного (*Cricetus cricetus* L.) (Mammalia, Muridae) на Украине // *Вестн. зоологии.* — 1978. — № 6. — С. 75–76.
- Сокур І. Т.* Савці фауни України та їх господарське значення. — Київ: Держучпедвид., 1960. — 211 с.
- Татаринов К. А.* Звірі західних областей України. Екологія, значення, охорона. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — 188 с.
- Товтинец Н. Н., Алексеев А. Ф.* Распространение и особенности экологии обыкновенного хомяка в Крыму // *Синантропия грызунов и ограничение их численности.* — Москва, 1992. — С. 393–407.
- Турянин І. І.* Промислові звірі Радянських Карпат. — Ужгород, 1974. — 90 с.
- Шнаревич И. Д.* Млекопитающие Советской Буковины // *Животный мир Советской Буковины.* — Черновцы, 1959. — С. 5–65.

І. Загороднюк